

HODALI SU

Janković, Ena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:905350>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU ODSJEK ZA
VIZUALNE I MEDIJSKE UMJETNOSTI SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI
STUDIJ LIKOVNA KULTURA

ENA JANKOVIĆ

HODALI SU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.art. Dejan Duraković

Sumentor: asistentica Kristina Marić

Osijek 2019.

SAŽETAK

Instalaciju „Hodali su“ čini 215 pari cipela čiji se postav prilagođava prostoru u kojemu se izlažu. Nastale su akcijom prikupljanja cipela 2018.godine u sklopu projekta Otvoreni likovni pogon. Instalaciju čini izvorno nošena obuća uz pripadajuću zapisanu priču o napuštanju voljenih, domovine, ali i ponovnom vraćanju. Svaki par obuće ima svoj pisani trag smješten u knjigu. Odvojiti se od svoje obuće, pokloniti ih, te izreći posljednju rečenicu koja opisuje pripadajući par cipela dio su ove instalacije. Spomenik, knjiga i usmena predaja kao obećanje, oproštaj ili poruka. Svaka priča je radnja bez fabule i ponuđena je kao stvarnost i istina. Boraveći nasred Trga, skupljajući obuću, slušajući, te zapisujući priče, tijelom sam se služila kao sredstvom i kanalom, svojevrsnim medijem. Procesom prenošenja emocije u pisanu informaciju dokumentirala sam svjedočanstva kao tehničke zapise. Svaka prikupljena dokumentacija je vjerodostojna, te se može koristiti u daljnja istraživanja dovodeći rad u poziciju društvenog i povijesnog čimbenika.

Ključne riječi: cipele, intervencija, javni prostor, instalacija, migracija

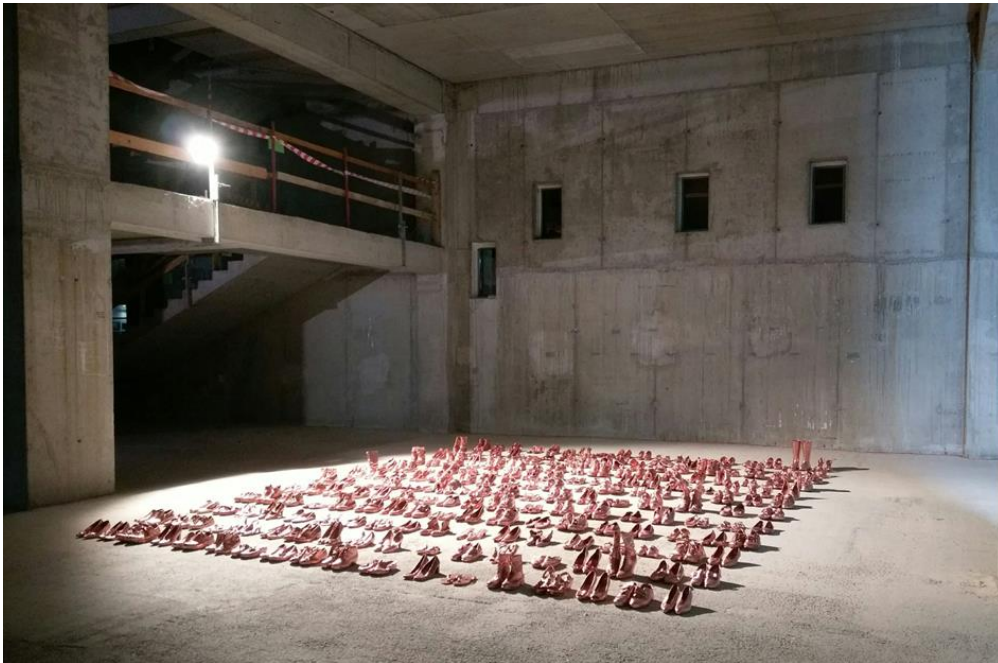
SUMMARY

The "They Walked" installation consists of 215 pairs of shoes, with a layout that adapts to the exhibition space. The installation was created in 2018 by collecting shoes as part of the Open Art Drive project. The installation consists of originally worn footwear with the accompanying owners' stories of leaving their loved ones and their homeland, but also stories of return. Each pair of shoes has its own written mark placed in the book. To detach oneself from one's shoes, to donate them, and to say the last sentence that describes that pair of shoes - all of those things are a part of this installation. A monument, a book and oral tradition serve as a promise, forgiveness or a message. Every story is without a plot, and is offered as reality and truth. While I was in the middle of the square, collecting shoes, listening, and writing down stories, I used my body as a medium and channel. Through the process of transmitting emotion into written information, I have documented these stories as technical records. All collected documentation is credible and can be used for further research, thus making the work both socially and historically valuable.

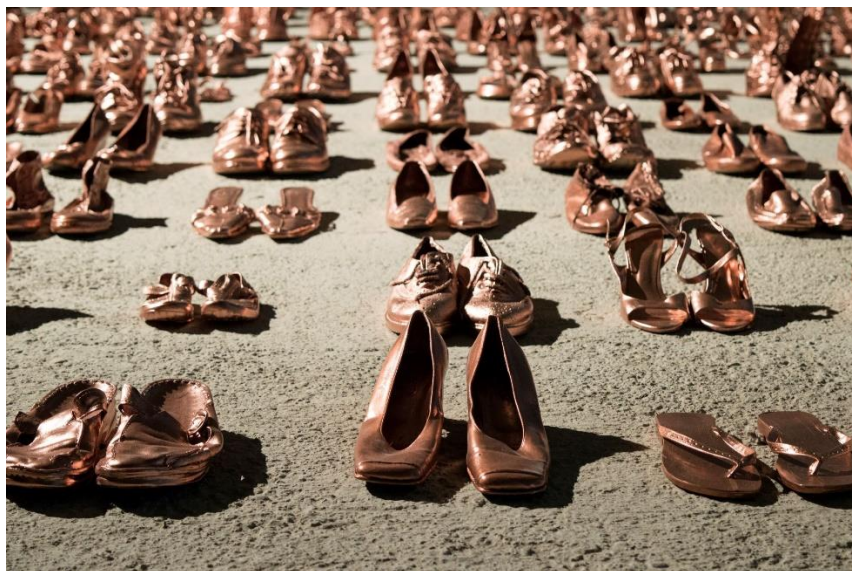
Key words: shoes, intervention, public place, installation, migration

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	2
1. UVOD.....	5
2. O RADU.....	6
2.1. Cipele.....	7
3. UMJETNOST INSTALACIJE I PERFORMANSA.....	8
5. CIPELE U UMJETNOSTI.....	9
6. PROCES IZRADE.....	11
6.1. Trg Ante Starčevića u Osijeku.....	11
6.2. Knjiga.....	13
7. OBRADA MATERIJALA.....	14
7.1. Suradnja materijala.....	14
8. ZAKLJUČAK.....	19
Prilozi.....	20
LITERATURA.....	22

Fotografija br.1. Završna verzija diplomskog rada

Fotografija br.2. Završna verzija diplomskog rada

Naziv rada: Hodali su, 2018.

Materijal: obuća, drvofix, akrilni sprej

Dimenzije: promjenjive

1. UVOD

Govoreći o odjeći ili obući, činjenica je da je popratni materijal koji je svjedočio o našim životima i bezvremenom poviješću. Pripadnost stranama, hijerarhijski poredak, titule i sve društvene mijene, uvijek su na neki način njima označene. Cipele. One nose svoju priču. Gazili smo vodu, vatru, blato, kamen. Gazili vrijeme. Noga pamti. Cipela bilježi. Cipela je materija, ona odlazi, ali u njoj je upisano, uhodano i utisnuto ono što smo proživjeli. Trčanje, polje, skakanje, kuća, sreća, tvornica, rat, strah, tuga, odlazak...Cipele ostavljaju trag. One su doživotni suputnik.

U diplomskom radu tematiziram aktualan negativan migracijski trend koji je u Hrvatskoj, a ponajviše u Slavoniji uzeo maha. Instalacija se sastoji od 215 pari cipela, a svaka od njih ima svoju prepričanu priču osobe koja mi ih je donirala. Obuća ima pripadajuću zapisanu priču o napuštanju voljenih i domovine, ali i njihovom ponovnom vraćanju. Svaki par obuće ima svoj pisani trag smješten u knjigu. Odvojiti se od svoje obuće, pokloniti je svojoj domovini, te izreći posljednju riječ. Spomenik, knjiga i usmena predaja kao obećanje, oproštaj ili poruka. Svaka priča je radnja bez fabule i ponuđena je kao stvarnost i istina. Skupljajući obuću, slušajući, te zapisujući priče, tijelom sam se služila kao sredstvom i kanalom, svojevrsnim medijem. Razlog zbog kojeg sam se odlučila na ovakvu vrstu rada bio je potaknut motivima odlaska ljudi koji ponekad nisu samo negativni. U radu ću se osvrnuti na obuću kroz povijest, njezinu simboliku, te migracije i mijene ljudi koje su zahvatile svaku generaciju.

2. O RADU

Prvi stupanj razvoja rad je doživio u sklopu produkcije pri javnom nastupu kroz OLP- Otvoreni likovni pogon. U samom razvoju koncepta veliki doprinos temeljnim elementima rada donio je terenski rad, komunikacija s ljudima, promišljanje kroz istraživanje literature, te emotivno vezanje kroz ideje, stavove i pribavljenu materiju. Dotaknuti se srži umjetničkog izričaja ili jednostavnije težine koncepta potražuje sve ljudske osobine i popratne osjećaje koje osoba proživi baveći se razvojem ideje, tj formiranja pročišćenog koncepta. Akcijom prikupljanja cipela kao simbola mobilnosti htjela sam uputiti na promišljanje iskustva građana vezanih uz negativan migracijski trend koji je u Hrvatskoj, točnije Slavoniji, uzeo maha. Cilj mi je bio skupiti iznošene cipele građana i građanki grada Osijeka koji su se odselili ili doselili u Osijek, odnosno koji imaju iskustva s migracijama (rat, posao, ljubav, itd.). Građani i građanke grada Osijeka samoinicijativno su se javljali i dogovarali predaju cipela, te podijelili sa mnom svoja iskustva, želje i misli. Kroz dva do tri mjeseca prikupljeno je 215 pari cipela i priča koje su zapisane u ručno izrađenu knjigu – svojevrsni inventar sudionika i dnevnik umjetničkog procesa. Prelistavanjem knjige posjetitelj dobiva uvid u paletu motiva, težnji, razmišljanja svojih sugrađana, što mu omogućuje da fenomen iseljavanja sagleda iz insajderske perspektive i u odmaku od dnevno – političkog konteksta u kojem je ova tema podložna manipulaciji. Cipele su umjetničkom obradom dobile novo lice, postajući simbolom pojedinačnih životnih priča i migracija. Nakon prikupljenih cipela napravljena je izložba u zgradi Kulturnog centra u Osijeku. Sam odabir prostora za izlaganje komunicira s temom, a njegova nedovršenost i nedorečenost uklapa se sa ljudskim pričama. Mediji koji tvore rad su performans (javno istupanje – Trg Ante Starčevića), foto dokumentacija, tekstualni zapisi (svjedočanstva sudionika), te bavljenje tehnologijom obrade materijala (cipele) – instalacija.

3.1. Cipele

Gledajući cipelu kao simbol ona ne znači samo putovanje na drugi svijet nego i u svim pravcima. Ona je simbol putnika.

Ulomak iz Biblije: *A bijaše od starine običaj u Izraelu: da se čemu potkrijepi valjanost otkupa ili zamjene, čovjek bi izuo sandalu i dao je drugome (Ruta 4, 7 – 8). Tumači Jeruzalemske biblije napominju da ta gesta potvrđuje ugovor o zamjeni. Stupiti na njivu ili na nju baciti sandalu znači postati njezin vlasnik. Cipela tako postaje simbolom vlasničkog prava. Skidajući i dajući cipelu kupcu, vlasnik na nj prenosi vlasničko pravo. Chevalier i Gheerbrant (2007:83)*

Cipela se smatra jednom od najstarijih čovjekovih izuma. Podatci pronalazaka prvih oblika obuće i njihove izrade govore nam kako su vremenski uvjeti i općenito uvjeti za život natjerali čovjeka da materijalima koji ga okružuju iskoriste za zaštitu stopala. Prvi primjeri obuće poznati su još od vremena Kamenog doba. Cipele su se izrađivale od konopa, dlake, perja, željeza, a materijal koji je tijekom povijesti imao najrašireniju uporabu sve do danas je koža. Kroz povijest su se mijenjali raznovrsni oblici i materijali cipela koje su bile simbolične za svako pojedino razdoblje, one su se proučavale kao modni, povijesni i sociološki fenomen. Do sredine 19. st. obje su cipele imale isti oblik, a tek od 1850. godine obućari počinju razlikovati oblike za desnu i lijevu nogu. Već dobro poznat pronalazak na hrvatskom teritoriju je i vučedolska čizmica iz razdoblja od oko 2800. godine prije Krista. (Hrvatska enciklopedija.URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44655>) (pristup: 18.8.2019)

4. UMJETNOST INSTALACIJE I PERFORMANSA

Termin umjetnost instalacije ulazi u uporabu kasnih 1960-ih godina. U početku su umjetničke instalacije bile vezane za mjesto na kojem su bile postavljene, te su se često stvarale za točno određen galerijski prostor ili izložbu. Instalacije su nastajale i izvan galerija i muzeja, a jedan od najboljih primjera su radovi Christa i Jeanne- Claudea, američkog para koji je stvarao umjetnička djela od pejzaža i gradskih prostora diljem svijeta. Jedan od njihovih najpoznatijih djela je „Omotani Reichstag“ u Berlinu, zgrada njemačkog parlamenta koja je zamotana aluminiziranim polipropilenom i užetom.

Umjetnost performansa vuče podrijetlo kazališnih događanja s početka 20. stoljeća, organiziran od strane futurista, dadaista i nadrealista. Oni su uklonili granice između umjetnika i publike uz pomoć interakcije, što su prihvatili umjetnici performansa. Termin umjetnosti performansa počeo se rabiti 1960-ih godina kako bi se opisala umjetnička djela u kojima se umjetnik koristio svojim tijelom kao medijem za izvođenje određene akcije.

Osnovana grupa Fluxus 1960. godine u umjetnost je htjela uvesti svakodnevnicu. Umjetnici su polazili od interesa Marcela Duchampa za odnos promatrača i umjetničkog djela. Proces dešifriranja, koji je gledatelj morao svladati kako bi razumio umjetničko djelo, a prožet je gledateljevima vlastitim željama i kreativnošću, Duchamp je smatrao važnom sastavnicom umjetničkog djela. Umjetnici Fluxusa težili su prevladavanju jaza između moderne umjetnosti i svakodnevnog života umjesto umjetnosti izražavanja samoga sebe, zastupali su političku umjetnost koja se bavi fizičkim svijetom i socijalnim problemima.¹

¹ Stephen Farthing (2015). UMJETNOST VODIČ KROZ POVIJEST I DJELA, Zagreb: Školska knjiga

5. CIPELE U UMJETNOSTI

Kako kroz diplomski rad prikazujem obuću kao povijesni artefakt, simbol mobilnosti i povijesni zapis, bitno je naglasiti umjetnike i umjetničke instalacije s kojima bih mogla usporediti svoj rad. U primjerima su prikazani radovi umjetnika čije su umjetničke instalacije obuhvatile širok spektar svakodnevnih materijala, novih medija, te problematike društva.

Chiharu Shiota je japanska suvremena umjetnica, najpoznatija po svojim prostornim instalacijama. Njezin opus povezuje različite aspekte umjetničkih predstava i instalacijskih praksi. Poznata je po svojim velikim prostranim mrežama od niti, povezuje apstraktne mreže s konkretnim svakodnevnim predmetima poput ključeva, prozora, haljina, cipela, čamaca i kofera. Shiotaina instalacija bavi se time kako poznati objekti dobivaju i gube značenje, te što objekt govori o svom vlasniku. Umjetnica opisuje kako se predmeti poput cipela ponašaju poput „druge kože“, a sadrže otisak osobe.

„Živjela sam u Njemačkoj i vratila sam se u Japan i obula sam svoje stare cipele. Otkrila je da joj nekada poznate cipele više ne odgovaraju. Razmišljala sam kakav je to jaz između mog osjećaja i cipela i htjela sam saznati.“

Shiota je htjela to pitanje istražiti umjetnošću i počela je tražiti cipele od prijatelja, u novinama i na društvenim mrežama. Primila je 2.000 pari obuće. Instalaciju „Over the continents“ iz 2015.godine, tvori 350 cipela vezanih crvenom vrpcom i rukom pisanim bilješkama o svom vlasniku.

Poruke:

„Ovo su cipele s kojima sam se rado koristio radeći na malom zemljištu i proizvodeći puno povraća.“

„U vrijeme kad sam oca odvela u bolnicu, nosio je cipele. Nakon odlaska u bolnicu izgubio je svijest. Nije se probudio.“

Crveni konac proteže se od svake cipele i stotine pramenova, dugački su kilometrima i sastaju se u točki u kutu. Konac simbolizira vezu između ljudi, on može biti kratak, zapleten ili sječen. (Prilog 1)

„ To je pristupačan posao jer uključuje svakodnevne predmete, vrlo poznate predmete, ali vrstu predmeta o kojem ne razmišljate previše kad se koristi. Ali kada se izvadi iz uporabe, kad je ne funkcionalna, počinje poprimati drugačiju vrstu značenja.“ (Carol Huh)(designboom.URL:<https://www.designboom.com/tag/chiharu-shiota/>)

(pristup:30.6.2018)

Također bih istaknula spomenik od lijevanog željeza „Cipele na obali Dunava“ koji se nalazi u Budimpešti od autora, kipara Gyula Pauera i redatelja Cana Togaya. Instalacija se sastoji od 60 pari cipela iz četrdesetih godina 20.stoljeća, a posvećen je žrtvama (Židovima) bačenim u Dunav tijekom Drugog svjetskog rata ubijenih od strane Strelastih križeva, mađarske totalitarne nacionalsocijalističke stranke. 20.000 ljudi streljano je na obali Dunava. Žrtvama je zapovjedbno da izuju svoje cipele. (Prilog 2) (visitbudapest.travel.URL:<http://visitbudapest.travel/articles/one-of-budapests-most-moving-memorials-shoes-on-the-danube/>) (pristup: 30.6.2018.)

Dodirna točka kroz način prostorne intervenciji je 80.000 cipela iz logora Auschwitz koje su simbol genocida, a pripadale su logorašima. (Prilog 3)

"Ove su cipele postale jednim od simbola Auschwitza" Beate Kozub²

(DW.URL:<https://www.dw.com/hr/predmeti-iz-auschwitza-nijemi-svjedoci-vremena-koji-puno-govore/a-15697645>) (pristup 6.8.2019)

Također mogu istaknuti još jednu intervenciju koja je nastala kao prosvjed aktivista koji su ispred Američkog kongresa u Washingtonu ostavili 7.000 pari cipela kao simbol broja stradale djece koja su ubijena u oružanom napadu u osnovnoj školi „Sandy Hook“. Cipele su postavljene na travnjaku ispred američkog kongresa s ciljem da se uputi poruka o reformi zakona o kontroli oružja. (Prilog 4)

(CBSNEWS.URL:<https://www.cbsnews.com/news/washington-dc-thousands-of-shoes-capitol-building-represent-children-killed-by-gun-violence/>) (pristup 30.6.2018)

² Dr. Beate Kozub je restauratorica koja se bavi restauracijom izložaka u bivšem koncentracijskom logoru Auschwitz.

6. PROCES IZRADE

6.1. Trg Ante Starčevića u Osijeku

Krajem 6. mjeseca građanima grada Osijeka upućen je javni poziv na sudjelovanje u prikupljanju cipela i priča ljudi s iskustvom migracije:

"Cipele. One nose svoju priču. Gazili smo vodu, vatru, blato, kamen. Gazili vrijeme. Noga pamti. Cipela bilježi.

Toplo pozivam sve građanke i građane grada Osijeka na sudjelovanje u umjetničkoj intervenciji u javnom prostoru i to tako da donesu - cipele. Uvjet je da su cipele nošene ili iznošene, a mogu pripadati starima i mladima, studentima i umirovljenicima, radnicima i radnicama ili kućanicama, službenicima, umjetnicima, sportašima, znanstvenicima, školarcima... Svima onima koji su napustili ili napustile Osijek, ili se pak vratili. Cipele koje donesete bit će arhivirane i memorirane, a priče koje ćete sa mnom podijeliti pažljivo zapisane. Na taj način postat će glas, skulptura i poruka.

Dragi Osječani, prepustimo cipelama da ispričaju naše priče.

Ena Janković"

(iz pisma umjetnice)

„Svoje, ili cipele prijatelja i članova obitelji koji imaju iskustvo migracije građani mogu predati umjetnici tijekom srpnja i kolovoza, svake subote i nedjelje od 9 do 12 sati na trgu Ante Starčevića. Prikupljene cipele će, zajedno s zabilježenim pričama i stavovima građana, biti dio umjetničke instalacije koja će u javnom prostoru Osijeka biti izložena tijekom rujna i listopada 2018. godine.

Ovim činom građani i građanke postaju aktivna publika. Slijedeći smjernice u javnom prostoru i umjetnosti u zajednici, ovaj rad u trajanju uključiva pripadnike lokalne zajednice u produkciju umjetnosti, polazeći od problema koji je relevantan i aktualan u lokalnom kontekstu.“(Primjer 1)

Izbor Trga kao križište ili centar povezivanja kretanja grada tvorio je idealno mjesto za prikupljanje podataka i materijala, te privlačenja šire javnosti. Gledajući trgove sa povijesne strane oni su jezgre budućih naselja, središta trgovačkog, političkog i kulturnog života, te strujanja i okupljanja ljudi. (Primjer 2)

Trg Ante Starčevića, Osijek

6.2. Knjiga

Nakon svakog razgovora sa ljudima njihove priče zapisane su u ručno izrađenu knjigu, umjetnički artefakt. U doba kada ljudi nisu znali pisati ni čitati usmenom predajom prenosili su poruke i iskustva. Koliko god usmena predaja bila učinkovita i dan danas, nije dovoljna da sačuva cjelokupno ljudsko iskustvo.

Zapisivanjem priča ljudi dobiven je jasan uvid u njihovo stanje. Puno je razloga zbog kojih ljudi odlaze, ali i zbog kojih se vraćaju. Upravo je cilj ovog rada bio utvrditi stavove, mišljenja i motive ljudi povezanih sa namjerom odlaska u inozemstvo ili vraćanju u svoj rodni kraj.

Knjiga je napravljena u obliku dnevnika, formata A3. Izgled unutrašnjosti knjige sastoji se od 3 rubrike ispunjene s potrebnim podacima o obući: datum i mjesto, donositelj cipela, vlasnik cipela, vrsta cipela, boja cipela (kakva je u izvornom stanju), opisa i skice cipele. (Primjer 3)

Priče:

„Suprug je imao slabo plaćeni zaštitarski posao i odlučili smo otići u Njemačku radi egzistencije. On radi u tvornici, a ja kao njegovateljica starijih osoba.“

V. M.

„Sin otišao u Irsku. Najprije u Dublin, a sada je u Corku. Radi kao kuhar.“

F. P.

„Otišao sam u Irsku i radio svakakve poslove dvije i pol godine, te sam uspio uštedjeti dosta novca. Vratio sam se u Osijek jer sam dobio posao za koji sam se bio prijavio. Neću se nikad vratiti u Irsku, iako mi je tu manja plaća nego tamo. Vrijeme je užasno, ljudi je previše, hrpa narkomana i nikako si ne možeš priuštiti da živiš sam. Jedino dobro je to što se posao može pronaći brže nego tu, ali tamo si uvijek stranac.“

L.D.

7. OBRADA MATERIJALA

Po završetku akcije prikupljanja cipela i pripadajućih priča građana i građanki grada Osijeka, krenula sam u obradu prikupljenog materijala, obuće. Cipele su bile fotografski dokumentirane, te im se u procesu evidentiranja priložila pripadajuća priča. Slijedilo je označavanje obuće rednim brojkama, te su poredane kronološki radi lakšeg snalaženja. Tehnološkim procesom obrade materijala svaki par cipela je premazan drvofiksom kao baza i učvršćivač materijala tvoreći time povoljne uvijete za daljnju obradu. Time se obuća učvrstila i ukrutila, fiksirao se materijal, ali i napravila kruta podloga za lakše prijanjanje akrilnog spreja, te smanjenje mogućnosti pucanja nanesenog akrila. Nakon što su sve cipele premazane podlogom od drvofiksa slijedilo je bojanje sa bakrenom akrilnom bojom u spreju. Odabir materijala s kojim sam se služila je morao u potpunosti međusobno surađivati s minimalnim kemijskim nepovoljnim reakcijama njegujući time čistoću, trajnost i otpornost krajnjeg rezultata.

Bakrenom bojom sam htjela postići što sličniji izgled metalu bakra i bronce, asociirajući time na spomenik. (Primjer 4)

7.1. Suradnja materijala

Tretiranje drvofiksa do željene kakvoće

Koristeći drvofiks u višenamjenskim ulogama pri tretiranju obuće, uvjet je bio ispitati koji tehnički čimbenici i utjecaji, te u kojem omjeru izvlače najbolje stanje koje je meni odgovaralo pri njegovom korištenju. Ispitivanjem gustoće drvofiksa određen je omjer od 1/10 čiste vode koji najidealnije zadovoljava omjer gustoće pri njegovom nanošenju na obuću. Takvo stanje drvofiksa je bilo potrebno radi najpodatnijeg nanošenja četkom i kistom kao jedinim alatom s kojim sam se služila pri nanošenju drvofiksa jer ima najmanje gubitaka pri nanošenju drvofiksa na podlogu. Spoj drvofiksa i vode se učestalo miješao, time se dobio pravilno raspoređen spoj smjese i opuštala gustoća materijala. Također, proces nanošenja drvofiksa na obuću odvijao se pri sobnoj temperaturi bez direktnog izlaganja sunčevim zrakama, te su se isti uvjeti koristili za vrijeme njegova sušenja. (Primjer

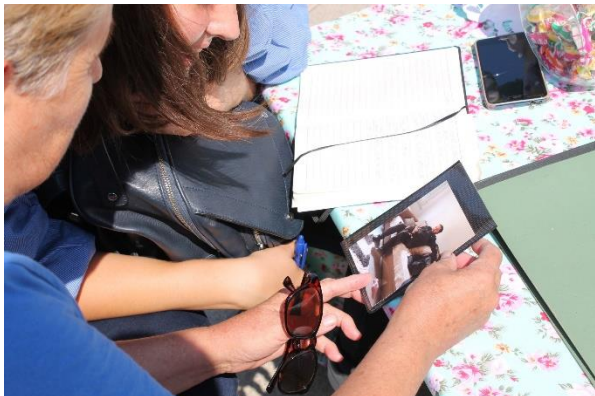
5

Odnos akrilnog spreja i drvofiksa

Nakon sušenja obuće koja je prethodno bila temeljito premazana smjesom drvofiksa i dobro osušena bez nečistoća, slijedilo je brzo nanošenje tankog sloja akrilnog spreja na udaljenosti od 25/30 cm. Nakon što se prvi sloj osušio (5 do 10 min), prenesen je i drugi sloj zbog ujednačenije pokrivenosti. Akrilni sprej nanošen je u vanjskom prostoru. Proces sušenja akrilnog spreja trajao je 15 do 20 minuta, nakon čega su cipele bile uskladištene u adekvatne kartonske kutije radi očuvanosti od vanjskih utjecaja i prozračnosti. (Primjer 6)

Primjer 1

Primjer 2

Primjer 3

Primjer 4

Primjer 5

Primjer 6

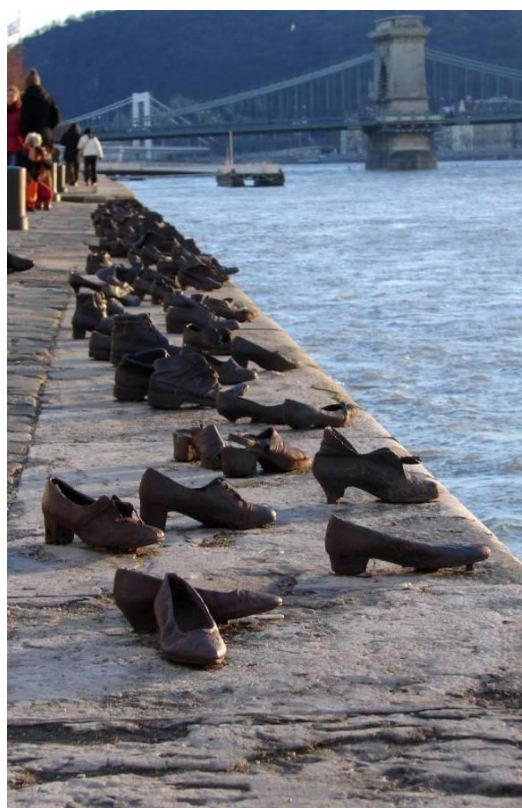
8. ZAKLJUČAK

Naglasak je stavljan na obuču i razgovore s ljudima pri javnom nastupu. Rad je spoj više medija koji tvore jedinstvenu cjelinu. Spajanjem performansa kroz javni nastup i dokumentarnog bilježenja usmjerenog kroz komunikaciju prema temi dobiven je društveno istraživački rad. Istraživanjem preispitujem Osijek kao glavni grad Slavonije i Baranje, njegovo stanovništvo, mišljenja i stavove građana i građanki, njihove razloge zbog kojih im obitelji i prijatelji odlaze, ali i zašto se ponovno vraćaju i žele ostati u Osijeku, koje su loše strane rada u inozemstvu i pitanja kvalitete života. Prikupljanjem sve više podataka spoznajem da su društvene mijene oduvijek postojale. Oduvijek su razlozi bili nezaposlenost, ratna stanja, bolji život, životne i poslovne prilike, zdravstveni razlozi, politička prognanstva i priroda posla. Prikazujem različita individualna mišljenja, razloge i stavove ljudi čije su obitelji, prijatelji, pa i oni sami bili podvrgnuti težini odluke napuštanja svoga doma.

Prilozi

Prilog 1. Chiharu Shiota „Over the continents“

Prilog 2. Can Togay, Gyula Pauer „Cipele na obali Dunava“

Prilog 3. Koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau

Prilog 4. Kongres Sjedinjenih Američkih Država

LITERATURA

1. Jean Chevalier-Alain Gheerbrant (2007.), Rječnik simbola, Zagreb: Kulturno – informativni centar Naklada Jesenski i Turk
2. Stephen Farthing (2015.), UMJETNOST VODIČ KROZ POVIJEST I DJELA, Zagreb: Školska knjiga

Ostali izvori

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=158244

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=187350

<https://hrcak.srce.hr/75552>

[file:///C:/Users/Dokkica/Downloads/083_086_1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dokkica/Downloads/083_086_1%20(1).pdf)

<http://www.otvorenilikovnipogon.org/projekti/hodali-su-hodat-ce-umjetniki-pojmovnik-javnog-prostora.html>

<https://www.dw.com/bs/jugoslovenski-gastarbajteri-u-njema%C4%8Dkoj/a-16253376>

<https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2018/11/mitovi-o-gastarbajterima-iz-jugoslavije/>

file:///C:/Users/Dokkica/Downloads/11_CRNJAC_CSP_2013_1.pdf

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44655>

<https://www.designboom.com/tag/chiharu-shiota/>

<https://www.cbsnews.com/news/washington-dc-thousands-of-shoes-capitol-building-represent-children-killed-by-gun-violence/>

<https://www.dw.com/hr/predmeti-iz-auschwitza-nijemi-svjedoci-vremena-koji-puno-govore/a-15697645>

<http://visitbudapest.travel/articles/one-of-budapests-most-moving-memorials-shoes-on-the-danube/>

Reprodukcije > Google - slike